

УДК 376.433.016:821,162

**ВИОКРЕПЛЕННЯ ВЛАСНЕ МЕТОДИЧНИХ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ ЧИТАННЮ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ**

Кравець Н.П.

кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Наукова стаття розкриває підходи до становлення методичних принципів навчання читанню розумово відсталих учнів, внаслідок чого формується їхня активна читацька діяльність. Цей процес є неоднозначним, про що йдеться у змісті публікації.

Научная статья раскрывает подходы к становлению методических принципов обучения чтению умственно отсталых учеников, вследствие чего формируется их активная читательская деятельность. Этот процесс неоднозначный, о чем идет речь в содержании публикации.

Science article reveals the approaches to prevent the formation of methodological principles of teaching developmentally delayed students, which formed their active its activity. Particular process is ambiguous about what is in the content of the publication.

Ключові слова: розумово відсталі учні, методичні принципи, читання, читацька діяльність, художня література.

Ключевые слова: умственно отсталые ученики, методические принципы, чтение, читательская деятельность, художественная литература.

Keywords: mentally retarded students, methodological principles, reading, its activities, literature.

У методиці читання розумово відсталих учнів варто виділяти загальні й часткові принципи, оскільки важливим, крім загальнодидактичних, є дотримання власне методичних принципів. Тим паче, що життя висуває нові принципи навчання розумово відсталих школярів в умовах інклюзії та досить поширеного у сучасній допоміжній школі внутрішньокласного диференційованого навчання.

Принципи навчання читанню (словесності) частково розглядалися відомими методистами минулого. Так, ще 1784 року М.І. Новиков у статті "Про естетичне виховання" визначив основні принципи навчання словесності: єдність теорії і практики, поєднання аналізу розбору зразкових творів з аналізом, що полягає в узагальненні правил, вивчення твору в єдності його ідейного змісту й поетичної форми, опора на власний досвід учнів, розвиток творчих здібностей учнів.

Серед методистів XIX століття варто виділити тих, які в процесі аналізу літературних художніх творів перевагу надавали вихованню читачів (В.Я. Стоюнін, В.І. Водовозов, В.П. Острогорський, Ц.П. Балталон, О.Д. Алферов та ін.). В.І. Водовозов у роботі з літературним твором на перший план висував аналіз його ідейного змісту, поклавши в основу аналізу ідейно-тематичний принцип, наголошуючи на поєднанні при аналізі твору порівняння зображеного у творі ж життям. В.Я. Стоюнін головне завдання школи вбачав у "вихованні людини й громадянина". Щоб виховувати, привчати дітей до читання художньої літератури, треба, на думку методиста, їх зацікавити. Зацікавленість залежить від керівної ролі викладача: "Зацікавленість залежить від особистості викладача, який повинен уміти урізноманітнювати учіння, виказувати жвавість, участь, збуджувати самостійність у дитячій природі"[10, с.114]. Керівна роль вихователя повинна превалювати до того часу, поки дитина не досягне моральних цілей.

Ідея виховуючого читання шляхом розвитку інтересу до читання в процесі зближення класного й позакласного читання належить Ц.П. Балталону, Він перший використав у методиці експеримент. Погляди Балталона поділяв О.Д. Алферов, який радив виховувати інтерес до читання без моралізації, щоб у дітей не зникло бажання читати. Але водночас методист ратував за вивчення літературного твору у єдності його змісту й форми, що давало можливість не лише виховувати, а й розвивати дітей. Проти ідей Балталона виступив Д.В.Данилов, який пропонував вивчення літератури спрямовувати на розумовий розвиток школярів, насамперед на розвиток мислення і мовлення завдяки логіко-стилістичному вивченню мови ліричного твору. Ці погляди підтримував Л.І. Поліванов, який радив на уроках пояснювального читання розвивати в учнів логічне мислення і правильне літературне мовлення завдяки логіко-стилістичному аналізу тексту твору, що це порушувало вивчення твору у єдності його змісту й форми.

Ф.Я. Буслаєв, О.Д. Галахов теж головну увагу звертали на вивчення форми твору: поетичність мови,

особливості побудови речень, мовні особливості тексту в цілому, тобто увага зверталася на граматичний і стилістичний розбір тексту твору. Основна мета вбачалася у розумовому розвитку учнів. Зокрема Ф.Я. Буслаєв для розвитку мислення учнів пропонував прийом співставлення, порівняння.

Висунуті методистами основні положення й було покладено у розробку системи принципів навчання літератури (словесності).

Розвиток теорії літератури, методики навчання сприяв тому, що відомі методисти ХХ століття теж розділилися у своїх поглядах на вивчення літератури у школі. Так О.І. Нікіфорова, М.І. Кудряшов, В.В. Голубков, М.О.Рибнікова у своїх роботах акцентували увагу на вивченні літературного твору в єдності змісту й форми, пропонуючи різноманітні принципи й методи роботи з твором. М.О. Рибнікова радила при аналізі твору насамперед звертати увагу на його форму, композицію, мову, у роботі над твором поєднувати індукцію й дедукцію. Крім того, учні повинні були засвоїти ряд літературознавчих понять, які допоможуть їм опанувати сутність твору.

Принцип соціалістичного реалізму знайшов своє відображення при вивченні літератури у школі як принцип художнього реалізму. “Художній реалізм, правда життя, типовий образ – ось ряд тих літературних понять, які утверджуються і усвідомлюються на уроках літературного читання” – писала Рибнікова [6, с.37]. Методист звертала увагу на виховання самостійності у школярів, на самостійну роботу дітей у бібліотеці, що забезпечить самостійність читання художніх творів. Щоб досягти цього, радила зацікавлювати учнів до читання, виховувати інтерес до читання, пропонуючи різноманітні “зарядки”. Водночас радила звертати увагу на мову твору, враховувати у ній її смислове навантаження, шукати в мові твору емоції письменника, його погляди на життя, людей, природу. Погляди М.О.Рибнікової щодо вивчення твору у єдності його змісту й форми поділяв В.В.Голубков. У розробленій ним класифікації методів викладання літератури в основу покладено принцип сумісної діяльності учителя й учня. Розроблена методистом модель розвитку учнів на уроках літератури базувалася на розвитку сприймання і мислення у школярів.

М.М. Соколов, навпаки, головну увагу приділяв розумовому розвитку учнів завдяки співставленню художнього образу з дійсністю, дотримання зв'язку змісту твору з життям, що досягалося завдяки використанню різноманітних наочних посібників на уроках літератури. Розвиток мовлення методист вбачав у застосуванні ампліфікації – доповненні, поширенні твору учнями. Погляди М.М. Соколова співзвучні з поглядами О.І. Нікіфорової, яка у розумовому розвитку учнів апелювала до стимулювання активності читацького сприймання. Зв'язок художнього твору з життям вбачала у читанні й аналізі тексту твору з опорою на особисті враження школярів, зокрема й отримані під час екскурсії.

Серед українських методистів варто виділити відомих педагогів минулого, зокрема С. Русову і Г. Ващенко. С. Русова основне у навчанні учнів вбачала у дотриманні індивідуального підходу до них, оскільки “немає в класі двох дітей з однаковими почуттями, думками, здібностями” [7, с. 208], що важливо враховувати у роботі з розумово відсталими учнями. Г.Ващенко розглядав принципи навчання як основні засади, з огляду на які добираються зміст і форма навчального процесу.

Сучасні українські методисти (Н.М. Сторчак, О.О. Ісаєва, Г.Л. Токмань та ін.) виділили як специфічні принципи вивчення учнями літератури, так і принципи організації навчальної діяльності школярів. Так, Н.М. Сторчак виділив вісім принципів навчання літератури: принцип зв'язку викладання з життям, принципи активності, доступності, інтересу до літератури, самостійності, врахування вікових особливостей дітей, принцип розвитку мовлення, практичної діяльності школярів. [9, с. 56 – 117].

Г.Л. Токмань поряд із загальнодидактичними принципами виділяє два специфічні принципи вивчення літератури: принцип сприймання літератури як мистецтва слова і принцип постійного виходу за межі предмету, тобто застосування життєвого досвіду і знань школярів з різних сфер культури. [11, с.12]. Спеціаліст з навчання учнів зарубіжної літератури О.О. Ісаєва визначила принципи організації навчальної діяльності старшокласників на уроках зарубіжної літератури: принцип індивідуалізації, емоційності, психологічної комфортності, самостійної роботи учнів, проблемності, колективності.

Загальнодидактичні та спеціальні принципи навчання, корекційно-педагогічної діяльності розглянуто у роботах дефектологів (І.Г.Єременко, Н.М.Назарова, В.М.Синьов, О.Д.Гонєєв та інші).

Принципи спеціальної педагогіки, що відображають важливі концептуальні положення спеціальної освіти осіб з особливими освітніми потребами (не лише освіти для розумово відсталих) виділяє Н.М. Назарова: принцип педагогічного оптимізму, ранньої педагогічної діагностики, корекційно-компенсуючої спрямованості освіти, необхідності спеціального педагогічного керівництва.

О.Д. Гонєєв виділив власне корекційно-педагогічні принципи корекційно-педагогічної діяльності, що створюють базу для педагогічної корекції поведінки і розвитку діяльності дітей та підлітків: принцип єдності корекційних, профілактичних і розвиткових завдань, принцип єдності діагностики і корекції; врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, який розглядають як принцип “нормативності розвитку особистості” [с.16],

принцип діяльності, комплексного використання методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності, інтеграції в ближнє соціальне оточення. На думку автора принцип корекції є методологічним принципом побудови процесу корекції. [3, С.2 – 17].

Специфічні принципи навчання виділено І.М. Яковлевою: принцип опори на збережені аналізатори, корекційної спрямованості у навчанні, професійний характер трудового навчання, принцип взаємозв'язку загальноосвітньої і трудової підготовки. Але вказані принципи стосуються переважно трудової підготовки розумово відсталих школярів, про що свідчить визначення їхньої сутності.

Принципи навчання розумово відсталих учнів мови і читанню розглянуто у роботах відомих російських методистів-дефектологів М.Ф.Гнезділова і А.К.Аксьонової.

М.Ф. Гнезділов зважаючи на психофізичний розвиток дітей поряд із загальнодидактичними принципами неабиякого значення надавав у методиці навчання розумово відсталих школярів російської мови та читання принципам розвитку мовлення і мислення завдяки урізноманітненню прийомів розгляду й аналізу матеріалу, який вивчається, що сприятиме підвищенню мотивації навчальної діяльності, активізує мисленнєві процеси.[2,с.10]. На думку методиста, мовлення і мислення у розумово відсталих варто розвивати паралельно, оскільки "мовлення організує, упорядковує і активізує мислення школярів, допомагає їм встановлювати нескладні смислові зв'язки між частинами матеріалу, що сприймається, і тим самим сприяє здійсненню пізнавальної діяльності." [2,с.69]. Гідна послідовниця Гнезділова А.К.Аксьонова крім загальнодидактичних принципів розглянула і власне методичні принципи навчання розумово відсталих школярів мови: принцип комунікативної спрямованості навчання, єдності розвитку мислення і мовлення, формування чуття мови і опора на нього в навчальній діяльності учнів, принцип взаємозв'язку усної і писемної форм мови в процесі її розвитку (взаємодія роботи над усним і писемним мовленням), підвищення мовної і мовленнєвої мотивації. [1, с.37].

Відомі українські дефектологи (І.Г. Єременко, В.П.Любченко, Т.К.Ульянова, В.М.Синьов та ін.) не оминули у своїх роботах розгляду принципів як загальної і спеціальної дидактики (І.Г. Єременко, В.М.Синьов та ін.), так і методичних принципів навчання розумово відсталих учнів читанню (В.П. Любченко, Т.К. Ульянова та ін.). Зокрема В.П. Любченко, аналізуючи особливості проведення позакласного читання в допоміжній школі, значну увагу приділила роботі з дітьми вчителів, бібліотекарів з метою вияву інтересів, умінь, нахилів, бажань учнів щодо читання літератури, що є дотримання принципу індивідуального підходу. Разом з тим автор виділила принципи розвитку мовлення і мислення, принцип самостійного читання, який базується на системному читанні. На її думку, організація належним чином позакласного читання залежить від керівної ролі вчителів та вихователів, тому принципу організаційного педагогічного керівництва В.П.Любченко теж приділяла увагу. Виділяючи вказані принципи, методист наголошувала, що від них залежить формування активних читачів, оскільки "без правильно організації позакласного читання не можна сподіватися на виховання у дітей високих якостей читання."[5, с.20].

Т.К. Ульянова розділила погляди І. Г. Єременка на визначення сутності принципів спеціальної дидактики, розглядаючи принципи навчання української мови розумово відсталих учнів. Як і Єременко, Ульянова розглядала в методиці викладання мови розумово відсталих учнів як загальнодидактичні, так і спеціальні корекційні принципи навчання мови: принцип корекційної спрямованості навчання, уповільнений темп навчання, застосування повторення у навчанні, практичний характер навчання, принцип індивідуального та диференційованого підходу [12]. Визначені методистом принципи за сутністю співзвучні з принципами спеціальної дидактики, визначеними І.Г. Єременком [4, С. 3 – 7]: принцип повторюваності у навчанні, індивідуального підходу, предметно-практичного характеру навчання, спеціальної організації навчальної діяльності учнів. Крім того, І.Г. Єременко пропонує ще принцип наочного характеру навчання і принцип опори на більш розвинуті здібності дитини. Пропоновані обома авторами принципи зорієнтовані на пристосувальний ефект до порушень психофізичного розвитку розумово відсталих учнів, адаптацію до стану їхніх пізнавальних можливостей, а не на корекцію та подолання порушень. Але у авторефераті докторської дисертації Єременко звертає увагу на формування позитивної мотивації у дітей з метою подолання труднощів учіння, вказуючи, що одним з провідних принципів роботи в цьому напрямі є безперервне нарощування успіхів дитини.

Дещо з іншого, діаметрально протилежного боку, розглядає цю проблему відомий український дефектолог В.М. Синьов, який основне завдання вбачає у корекції, подоланні порушень розвитку учнів, насамперед корекції інтелектуальних порушень. З огляду на це вчений виділяє сім принципів: принцип системного впливу навчально-виховного процесу на змістові, діяльнісні, особистісні компоненти інтелекту; принцип спрямованості засобів педагогічного процесу на максимальний розвиток здібностей учнів у неадаптованому вигляді; спрямованості педагогічного процесу на формування вищих психічних функцій із забезпеченням їх усвідомленості й довільності; організації предметно-практичної діяльності учнів із забезпеченням її інтелектуалізації і вербалізації; формування продуктивного мислення, яке підвищує свідоме засвоєння інформації і мотивацію пізнавальної діяльності; спеціального педагогічного керівництва діяльністю

розумово відсталих школярів з метою розвитку інтелектуальної самостійності; принцип переведення пізнавальних потенційних можливостей із зони ближнього розвитку на високий рівень актуального розвитку, що забезпечить успіх в учінні. Отже, В.М. Синьов основне завдання вбачає у корекції порушень психофізичного розвитку школярів, а не в пристосуванні до їхнього дефекту.[8, С.394 – 416].

Зважаючи на вище викладене, нами визначено методичні принципи формування читацької діяльності розумово відсталих школярів. Розумово відсталі учні літературу як навчальний предмет на рівні масової школи не вивчають. З сьомого класу вони опановують літературне читання, на уроках якого знайомляться з невеликими творами чи їх уривками, взятими з класичної і сучасної літератури. Проте педагоги дотримуються загальнодидактичних принципів – загальних нормативних вимог до процесу навчання, що відображають його сутність і закономірності та забезпечують ефективність. Загальнодидактичні принципи зумовлені закономірностями й законами навчання, стосуються діяльності учителя й учня і поширюються на вивчення усіх навчальних предметів, зокрема й читання.

Побудова педагогічного процесу на уроках читання у допоміжній школі загалом визначається загальними принципами спеціальної методики, реалізація яких забезпечує вирішення мети навчання та його завдань. Часткові принципи спрямовані на забезпечення методичних вимог до побудови роботи над кожним твором. Вони відображають психологічні особливості читацької діяльності розумово відсталих учнів, засвоєння ними її компонентів, різних видів читання. Закономірно, що загальні принципи впливають на часткові, методичні, відображаючись у них. Методичні принципи навчання читанню розумово відсталих учнів – це система взаємопов'язаних вимог або правил, в основі якої лежать методологічно важливі положення. Оскільки формування читацької діяльності розумово відсталих школярів базується на загальних закономірностях оволодіння читацькою діяльністю в нормі, то варто враховувати її прояви у читацькому розвитку розумово відсталих учнів. Педагогічний процес, у якому відбувається читацький розвиток розумово відсталих школярів, спеціально організований, стає таким, що вимагає використання особливих педагогічних умов, спрямованих на корекцію сенсорної, інтелектуальної, вольової сфер.

Принципи побудови процесу навчання читання можна об'єднати у дві групи. До першої групи відносяться принципи, які відповідають найбільш загальним закономірностям навчання читанню: принцип формування читацької діяльності, що залежить від особливостей опанування читацькою діяльністю в нормі: оволодіння читанням у зв'язку з різними видами діяльності - письмо, говоріння, аудіювання, оскільки читання – це вид мовленнєвої діяльності людини; послідовність у оволодінні видами читання – вголос, мовчки; поетапність оволодіння читацькою діяльністю від етапу розуміння: слухання – розуміння – аудіювання до етапу активного читача; одночасність процесів мовленнєвого, розумового і сенсорного розвитку.

До другої групи віднесено власне методичні принципи формування читацької діяльності у розумово відсталих школярів: принцип розвитку читацьких інтересів, розвитку мовлення і логічного мислення, врахування вікових і психофізичних особливостей розумово відсталих школярів, індивідуального підходу.

Принцип розвитку читацьких інтересів важливий тому, що художній твір повинен зацікавити учнів, повідомити інформацію про автора твору як особистість, рекомендувати прочитати твір.

Принцип корекції та розвитку мовлення і логічного мислення, передбачає аналіз, порівняння, групування, пошук загального висновку, уточнення і розширення словникового запасу з метою розуміння читаного матеріалу у процесі читацької діяльності. За Л.С.Виготським мислення і мовлення перебувають у нерозривному зв'язку, оскільки “думка формується у слові”. Мова реалізується у мовленні, зокрема й писемному, яким є будь-який літературний твір. Завдяки мові висловлюється думка – мислення у мовленні, а учні опановують емпіричне й теоретичне мислення, реалізуючи його у доведеннях та умовиводах про сутність прочитаного.

Принцип врахування вікових і психофізичних особливостей розумово відсталих школярів з метою переведення знань із зони ближнього розвитку у зону актуально горозвитку з усвідомленням смислу прочитаного та його подальшою вербалізацією.

Враховується принцип індивідуального підходу, оскільки різноманітність порушень, притаманних розумово відсталим, вимагають врахування даних психолого-педагогічної діагностики щодо соматичного і психічного стану учнів з метою побудови корекційно спрямованого навчального процесу на уроках читання.

Розумово відсталі зі значними труднощами опановують як технічну, так і смислову складові навички читання, тому важливим є принцип формування навички читання, корекції її порушень.

Варто дотримуватися принципу функціонального підходу до вивчення літературознавчих понять. Учні усвідомлюють особливості значення літературознавчих понять (основна думка, тема твору, герой, персонаж тощо) для розуміння смислу тексту в цілому.

З огляду на особливості стану сенсорної, інтелектуальної та емоційної складових особистості розумово відсталих учнів важливим є принцип використання різних видів читання (вголос, мовчки) як засобів навчання і розвитку, формування умінь читацької діяльності.

Отже, на уроках класного та позакласного читання, у позакласній роботі з метою формування активного читача варто дотримуватися не лише загально дидактичних принципів, а й власне методичних принципів навчання читанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. А.К. Аксенова. Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе: учеб. для студ. дефектол. фак. педвузов.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.- 320с.
2. Гнездилов М.Ф. Методика русского языка во вспомогательной школе. – М.: Просвещение, 1965. – 270 с.
3. Гонеев А.Д., Ялпаева Н.В., Лифинцева Н.И. Основы коррекционной педагогики: уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /А.Д. Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева /под ред. В.А. Слостенина. – 3-е изд., перераб. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 272 с.
4. Основы спеціальної дидактики/За ред. д-ра пед наук, проф. І.Г.Єременка.- 2-е вид.; перероб.- К.: Рад. школа, 1986.- 200с.
5. Любченко В.П. Позакласне читання в допоміжній школі. – К.: Рад школа, 1959.-62с.
6. Рыбникова М.А. Очерки по методике литературного чтения: пос. для учителя. –4-е изд., испр. – М.: Педагогика, 1985. – 288 с.
7. Руссова С. Вибрані пед. твори.- К.: Освіта, 1996.-304с.
8. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії: вибр. наук. праці.- К.: МП «Леся», 2010.-779с.
9. Мозговой В.М., И.М. Яковлева, А.А. Еремина. Основы олигофренопедагогики: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 2006. – 224 с.
10. Сторчак Н.М. Основы методики литературы.- К.: Рад. школа, 1965.-418с.
11. Стоюнин В.Я. Избранные педагогические сочинения /сост. Г.Г. Савенок. – М.: Педагогика, 1991. – 366 с.
12. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури у старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах: автор. Реф.. д-ра пед. Наук.-К., 2003.-42с.
13. Ульянова Т.К. Методика викладання української мови в допоміжній школі.:Навчальний посібник.-К.:КДПІ ім.О.М.Горького, 1984.-122с.

УДК 615.82:616.85:616.8-009.12

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ГРАФОСПАЗМІ

Кравченко А. І.

кандидат педагогічних наук, доцент

Мороз Л. В.

кандидат педагогічних наук, доцент

Кравченко І. В.

Інститут фізичної культури

СумДПУ імені А. С. Макаренка

У статті висвітлено особливості графоспазму, а також застосування точкового масажу як дієвого лікувально-реабілітаційного засобу при цьому невротичному розладі.

Научная статья раскрывает особенности графоспазма, а также применение точечного массажа как действующего лечебно-реабилитационного средства при этом невротическом расстройстве.

Peculiarities of graphospasm as one of the nervous disorder is shown in the article. The usage of acupuncture as medical rehabilitative method as given.

Ключові слова: графоспазм, неврози, судоми, тремор, точковий масаж.

Ключевые слова: графоспазм, неврозы, судорги, тремор, точечный массаж.

Key words: graphospasm, neuroses, spasms, tremor, acupuncture.

Графоспазм (писальний спазм, писальна судома, мोगіграфія) – це розлад рухової функції руки, пов'язаний з письмом, за збереження інших рухових актів кінцівки. У другій половині ХІ сторіччя графоспазм набув широкого розповсюдження. Саме тоді й були виокремлені 4 найбільш поширені клінічні варіанти цього розладу (В.Р.Говерс, 1894-1896): тремтлива форма, коли відзначається тремтіння руки, щойно людина починає